

5. Швачко О. Соціальна психологія / О. Швачко. – К. : Вища шк., 2002. – 111 с.

6. Odaloš P. Urbanonima v procese spolocenskyh zmien 90 rokov v europskych postsocialistickych krajinach / P. Odaloš // Urbanonyma v kontexte historie a súčasnosti : Mater. z onomast. kolokvia (Banska Bystrica 3–5 septembra 1996). – Bratislava ; Banska Bystrica, 1996. – S. 80–88.

Омельян Г.А.

викладач,

Екологічний коледж

Львівського національного аграрного університету

ЕКОЛОГІЯ МОВИ ТА МОВЛЕННЄВИЙ ЕТИКЕТ В СОЦІАЛЬНОМУ ПРОСТОРИ

Сьогодні стає очевидним той факт, що саме поняття «екологія», що на початку стосувалося лише природи, її захисту від людської діяльності, набуває іншої мотивації. Її окреслюють такі смисли як «екологія культури», «екологія мислення», «екологія слова», «екологія мови», «еколінгвістика» тощо.

Екологія наукового знання – закономірний процес у формуванні екологічного мислення, сутністю якого є усвідомлення, підлаштування дій під закони біосфери [10, 65-73].

Початок ХХІ століття увійшов в історію як епоха вивчення різноманітних екологічних проблем, які суспільство ставить перед собою, переосмислює в перспективі розвитку.

Відомо, що термін «екологія» ввів у 1866 році Ернст Геккель (нім. природодослідник і філософ, виявив, описав і назвав тисячі нових видів, зробив карту генеалогічного дерева, створив багато термінів в біології) для означення нової дисципліни у складі біології як загальної науки про взаємодію організмів у середовищі.

Термін «екологія мови» виник порівняно недавно. Поняття «екологія мови» ввів американський лінгвіст Е. Хауген в 1970 році.

«Екологія мови» вивчає взаємодію мови з оточуючими факторами, з метою збереження самобутності окремої мови і підтримки мовного різноманіття.

Подібно до того, як екологія впливає на взаємодію живих організмів між собою, «екологія мови» вивчає вплив мов одна на одну і взаємодію з зовнішніми факторами.

Екологічні проблеми в природі можуть погіршити здоров'я людей, проблеми екології мови можуть призвести до деградації людини, для якої ця мова рідна.

Занепад рідної мови є наслідком зубожіння народу. Воістину справедливі

слова О. Гончара: «Той, хто зневажливо ставиться до рідної мови, не може й сам викликати поваги до себе».

Культура мовлення тісно пов'язана з культурою мислення. Якщо людина чітко, логічно мислить, то й мовлення в неї зрозуміле, логічне. Мовлення тоді гарне, коли воно якнайповніше і якнайточніше передає думки чи відтворює образи, легко сприймається оточуючими, всім зрозуміле.

Отже, одним з основних завдань кожного розвиненого суспільства і визначником розвитку культури є, поряд з турботою про збереження природних багатств і примноженням цінностей духовної культури, постійна турбота про екологію мовного середовища.

В. фон Гумбольдт уважав, що в «дійсності мова завжди розвивається тільки в суспільстві, і людина розуміє себе настільки, наскільки досвідом встановлено, що її слова зрозумілі й іншим». Він підкреслював, що «мова як маса всього витвореного мовленням не одне й те ж, що саме мовлення в устах народу» і що «в неупорядкованому хаосі слів і правил, який ми, звичайно, називаємо мовою, наявні тільки елементи, відтворювані – й притому неповно – мовленнєвою діяльністю, щоб можна було пізнати суть живого мовлення і створити адекватну картину живої мови» [8, 68-86].

Сучасний стан української мови, її соціально-політичний статус не може не викликати серйозного занепокоєння.

Об'єктивними зовнішніми чинниками, що впливають на стан української мови є історично-зумовлений зв'язок з російською мовою та нашарування русизмів.

Екологія мови має яскраво виражений соціолінгвістичний характер, оскільки вона розглядає взаємовідношення між словом і світлом (word and word), тобто взаємозалежність між мовою та членами суспільних груп, а також застосування лінгвістичного коду в різних соціальних ситуаціях та обставинах.

У сучасній соціолінгвістичній теорії її трактування можна знайти у роботі Дж. Лемке «Текстова політика. Дискурс та соціальна динаміка»: «Коли ми думаємо про вплив у соціальному світі, то уявляємо владу, що дає можливість робити таке: купувати та продавати, чинити зло чи добро, фізично та емоційно. В усіх цих проявах мова часто відіграє вирішальну роль».

Отже, мова як найвищий прояв культури, тобто сукупності результатів та процесів соціальної діяльності людини, є динамічним явищем, що віддзеркалює політичний та економічний стан розвитку суспільства.

Літературне мовлення, на відміну від діалектного і просторічного, підпорядковане загальноприйнятим нормам, стандартам. Мовці мають говорити і писати не як кому заманеться, а дотримуючись певних взірців, регламентацій.

Отже, XXI ст. повинно стати століттям гуманітарної культури, або його не буде взагалі (відомий академік-гуманіст Лихачов).

Спілкування – це один із виявів соціальної взаємодії. У його основі лежить обмін думками, оцінками, почуттями, волевиявлення з метою інформування, емоційного впливу, спонування до спільної діяльності тощо.

За матеріальним вираженням спілкування має два види, які реалізуються здебільшого одночасно: **вербальне** (лат. *verbum* – «слово»), тобто словесне, і **невербальне** – поглядами, мімікою, жестами, штучними умовними знаками та ін. Попри все розмаїття несловесних знаків спілкування і збільшення їх числа з поступом цивілізації, основним засобом комунікативного зв'язку між людьми залишається мова.

Мовний етикет – це система стандартних, стереотипних словесних формул, уживаних у ситуаціях, що безліч разів повторюються у повсякденні: вітання, прощання, вибачення, запрошення, побажання тощо. Ці формули у процесі мовлення не створюються, а відтворюються, і це полегшує спілкування. Мовцеві немає потреби щоразу видумувати щось нове – він використовує готові словесні штампи, кліше (франц. *cliché* – «відбиток»), які відповідають типовій ситуації.

Попри шаблонність етикетних фраз і почасти ритуальний характер їх уживання, мовний етикет має велике значення для життєдіяльності суспільства і для функціонування мови. Тут найбільш помітно й наочно виявляється стан мовної культури, духовної вартості, характер взаємин між людьми. Це саме та сфера мовної культури, до якої мають причетність члени суспільства, що належать до найрізноманітніших категорій.

Спілкувальний етикет у своєму вербальному й невербальному виявах – явище загальнолюдське. Водночас йому завше притаманні етнічні особливості, національна своєрідність. Це спричинено, з одного боку, специфікою природно-кліматичних умов, способами господарювання, контактами із іншими народами, впливом релігії, а з другого – «душею народу», його вдачею, темпераментом, ментальністю, національним характером. Так, українцям, за словами Михайла Грушевського, властивий «високий розвиток своєї гідності, пошанованне гідності чужої, любов до певних, установлених зверхніх форм, «законних річей», етикету і добрих манер, любов до чистоти, порядку, краси життя, прив'язанне до культурних і громадських вартостей життя» [9, 97].

На поведінку людей не меншою мірою впливає й «антиетикет» – вульгаризми, лайки, прокльони тощо, які дають можливість образити, принизити, побажати зла. Якби таких антиетикетних одиниць не існувало в мові, то, напевно, їх не було б і в свідомості мовців. Ті, що спілкуються не мали б готових мовно-поведінкових моделей, засобів вираження недоброго, непорядного ставлення до інших людей, так би сказати, інструментарію антиетикетності. Знаряддя – це опредмечена функція, і коли немає знаряддя, то функція здебільшого не виконується.

Йдеться не так про вираження негативних емоцій (гнів, обурення, образа тощо), як про вживання **інвектив** (лат. *invectiva* (*oratio*) – «лайлива (промова)», від *invehor* – «нападаю»), тобто непрстойних слів і виразів «просто так», для

заповнення пауз, «орнаментування» мовлення. Оскільки не лише людина опановує мову, а й мова оволодіває людиною, то вживання вульгаризмів, лайок із часом стає звичкою, а тоді й потребою душі – як окремої людини, так і соціальної групи, покоління, цілого народу.

Інколи на вулицях, на стадіоні, в парку мимохить виникає думка про масове захворювання на **копролалію** – патологічну схильність до вживання непристойних, цинічних, образливих слів і виразів, до бруднослів'я, яка найчастіше трапляється у шизофреніків. До речі, в українській медицині слово є найпершим лікувальним засобом. Тому мовленнєвій добропорядності приділяється першорядна увага.

Оскільки стосунки між людьми здебільшого розвиваються завдяки спілкуванню, то у фольклорі чимала увага приділяється мові і мовленню. У багатющій скарбниці народної мудрості знайдено поради, застереження щодо вартості рідної мови. Все це передається і відшліфовується віками. Слушні, часом дотепно сформульовані народні оцінки, правила і поради мають пізнавальний, і ужитковий сенс. Їх треба знати, ними треба послуговуватися.

Хто своєї мови цурається, то сам себе стидається.

Яка людина, така й мова.

Говори з іншими поменше, а з собою побільше.

Не завжди говори, що знаєш, а завжди знай, що говориш.

Нема глухішого від того, хто не хоче слухати.

Будь добрим слухачем – будеш добрим оповідачем.

Лихо говіркому, та не добре й мовчазному.

Краще недоговорити ніж переговорити.

Або розумне казати, або зовсім мовчати.

Тисячу раз пожалієш, що сказав, а раз – що змовчав.

Отже, одне з основних завдань кожного мовного суспільства – примножувати цінності духовної культури і постійно турбуватися про екологію мовного середовища.

Список використаних джерел:

1. Антисуржик / [за заг. ред. О. Сербенської]. – Львів, 1974. – 126 с.
2. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо / Б. Антоненко-Давидович. – К., 1991. – 345 с.
3. Вернадський В.И. Биосфера и ноосфера / В.И. Вернадський. – М.: Айрис-Прес, 2007.
4. Білецький А. О. Про мову і мовознавство. – К., 1996. Білоус М. Заговори, щоб я тебе побачив // Антисуржик. – Львів, 1994.
5. Богдан С. К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. – К., 1998.
6. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. – К., 1985.
7. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / В. фон. Гумбольдт. – М.: Прогресс, 1984. – 400 с.
8. Гумбольдт В. фон. О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человеческого рода // Звегинцев В.А. История языкознания XIX и XX веков в очерках и извлечениях. – М., 1960. – Ч. 1.
9. Грушевський М. на порозі нової України: гадки і мрії. – К., 1918 – С. 97.

10. Полухин А.А. Современное языкознание и экологическое мышление / А.А. Полухин // *Опыты* – 2008 : сб. науч. работ. Преподавателей и студентов фак. филологии.– СПб.: РИОГПА, 2009 – С. 65-73.

Рудоман О.А.

*кандидат філологічних наук, доцент,
Хмельницький національний університет*

ПАРАДИГМА БАЗОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У НЕ-НЕЙТРАЛЬНОМУ МОВЛЕННІ

На етапі побудови верхнього ієрархічного рівня парадигми емоційного мовлення доцільно виокремити та класифікувати ті найбільш загальні ознаки, які, по-перше, відрізняють нейтральне мовлення від не-нейтрального й, по-друге, дозволяють виявити найбільш характерні зв'язки між ядерним інваріантом і його емоційними варіантами.

Для цього використовуємо запропонований Ю. М. Скребневим дихотомічний розподіл усіх колоквиальних не-нейтральних мовленнєвих структур на експлікативні та імплікативні [4]. «Поняття експлікації й імплікації розглядають як діалектично взаємозалежні характеристики відносин між нормою і її реалізацією (уявленням про ідеальні параметри мови й фактичним текстом), а також між нейтральним мовленням і субмовними особливостями» [4, с. 69]. Ю. М. Скребнев зауважує, що експлікація й імплікація – це кількісні характеристики всіх відхилень від нейтрального мовлення. Будь-яке відхилення від нейтрального мовленнєвого позначення референта, будь-яка специфічна одиниця, яка не співпадає з нейтральною за формою й стилістичним значенням (конотацією), вказує на застосування однієї з названих тенденцій – експлікаційної або імплікаційної.

На думку Ю.М. Скребнева, протиставлення цих характеристик має як психологічне, так і власне лінгвістичне обґрунтування. У плані психології мовленнєвого акту імплікація являє собою приписування використовуваній мовленнєвій одиниці узуально нехарактерного змісту; експлікація, навпроти, характеризується недооцінкою змісту мовленнєвої одиниці. У власне лінгвістичних термінах імплікація виражається у функціональному збагаченні плану змісту мовленнєвої одиниці, що з точки зору узусу неприпустимо для таких інформативних цілей; експлікативні зв'язки являють собою функціональну деградацію плану змісту мовленнєвої одиниці, узуально достатньої для таких цілей, результат чого надмірність засобів вираження [4].

Оскільки це стосується будь-яких специфічних явищ розмовного мовлення, описані тенденції безумовно можна застосовувати до опису особливостей емоційного синтаксису як особливого не-нейтрального